

JAN SKARBEEK, JAN ZIÓŁEK

NIEZNANA DEKLARACJA CYPRIANA K. NORWIDA O PRZYSTĄPIENIU DO INSTYTUCJI „CZCI I CHLEBA” W PARYŻU W 1867 ROKU

W trakcie prowadzonych systematycznie od kilku lat kwerend w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Polskiej w Paryżu, dotyczących m.in. wychodźstwa politycznego XIX w., wśród przechowywanych tam wielu spuścizn, dotąd nie znanych lub bardzo słabo rozpoznanych przez badaczy, uwagę naszą zwrócił bogaty materiał pozostawiony przez emigracyjne Stowarzyszenie Podatkowe, które przyjęło nazwę: Instytucja „Czci i Chleba”.

W toku porządkowania papierów w celu przygotowania do druku inwentarza rękopisów natrafiłszy na cenny, dobrze zachowany zbiór materiałów, obejmujący bogatą dokumentację kancelaryjną władz Instytucji „Czci i Chleba” oraz kilka tysięcy listów emigrantów polskich z różnych krajów Europy, Ameryki i Afryki, w tym również z kraju, przesłanych na ręce kolejnych prezesów i sekretarzy z lat 1862–1932. W bardzo dobrym stanie zachował się też zbiór blisko 2 tysięcy deklaracji personalnych, indywidualnych lub zbiorowych, osób i stowarzyszeń, które przystąpiły do Instytucji „Czci i Chleba”, z podaniem wysokości deklarowanych sum. Wśród tych właśnie deklaracji natrafiłszy na deklarację Cypriana Norwida.

Fakt przynależności Norwida do Instytucji „Czci i Chleba” nie był dotąd znany badaczom. Brak na ten temat informacji w życiorysach Norwida zamieszczonych w „Nowym Korbucie”¹, *Polskim słowniku biograficznym*² oraz w cennym dziele Juliusza W. Gomulickiego *Cyprian Norwid. Przewodnik po życiu i twórczości*³.

Wydaje się celowe i słuszne poświęcić nieco miejsca Instytucji „Czci i Chleba”.

Dnia 2 marca 1862 r. powołane zostało do życia w Paryżu Stowarzyszenie Podatkowe⁴. Inicjatorem jego i niezmordowanym propagatorem był Karol Kró-

¹ *Romantyzm*. Opracował zespół pod kierunkiem I. Śliwińskiej i S. Stupkiewicz. T. 8. Hasła osobowe K–O. Warszawa 1969 s. 448–449.

² J. Gomulicki. *Norwid Cyprian Ksawery Gerard Walenty*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978 s. 186–198.

³ Zob. rozdział IX: *W Paryżu 1862–1868*. Warszawa 1976 s. 94–112.

⁴ Szczegółowo dzieje Instytucji „Czci i Chleba” omówione zostały przez wydawców we wstępie do *Inwentarza rękopisów Instytucji „Czci i Chleba” 1862–1932 Biblioteki Polskiej w Paryżu*. T. 5. Rękopisy nr 664–755. Tom ten został przygotowany do druku. Cytowane w tekście rękopisy według numeracji *Inwentarza*. Zob. S. Włoszczewski. *Polacy w historii Francji*. Paryż. 1939.

likowski, wieloletni sekretarz, a z czasem prezes Rady Stowarzyszenia. Z jego też inicjatywy w 1864 r. Stowarzyszenie Podatkowe przyjęło nazwę: Instytucja „Czci i Chleba”, nawiązując w ten sposób do dawnej polskiej tradycji „panis bene merentium”, nagrody dawanej zasłużonym.

W Akcie Założenia z 2 marca 1862 r. określone zostały cele tej organizacji. Zamierzała ona zjednoczyć emigrację dla zaradzenia trudnej sytuacji bytowej pokolenia powstania listopadowego i członków ich rodzin oraz poszukiwać rozwiązań instytucjonalnych dla stworzenia trwałych podstaw materialnych wychodźstwa. Dotychczasowe ofiary i datki pojedynczych osób bądź też różnych instytucji dobroczynnych nie zaspokajały w pełni najpilniejszych, rosnących z każdym rokiem coraz to nowych potrzeb. Licząc się z napływem zgłoszeń ustanowiony został Wydział Tymczasowy Stowarzyszenia Podatkowego, którego kierownictwo powierzono Bohdanowi Zaleskiemu (kolejni prezesi to: Władysław Mickiewicz, Władysław Zamoyski, Dionizy Zaleski), podjęto decyzję, że trzy czwarte uzyskanych wpływów miało być przeznaczone na pomoc dla emigrantów (Zakład św. Kazimierza, Szkoła Batignollska), pozostała zaś część tworzyła tzw. Fundusz Żelazny, oprocentowany w banku francuskim. Wpłacane nadal jednorazowe ofiary wydatkować miano na potrzeby bieżące i opiekę nad młodymi przybyszami, stale napływającymi z kraju.

Chwila musiała być odpowiednia, a odezwa trafiła do serc tułaczy. Szybko rosła liczba zgłaszających akces do Instytucji „Czci i Chleba”. W latach 1862–1869 przystąpiło do niej około półtora tysiąca emigrantów, rozrzuconych po wszystkich krajach europejskich. Był to piękny akt solidarności ludzkiej emigrantów, bezinteresownego uczestnictwa w dziele pomocy braciom kombatanom, nie poniżający zarazem ich godności. Od początku też w dziele tym uczestniczyli rodacy ze wszystkich zaborów. Fakt ten nadawał Instytucji „Czci i Chleba” charakter ogólnonarodowy. W chwili wybuchu I wojny światowej liczba deklaracji osiągnęła 2640 numerów (zachowano ciągłość wpisów), w rzeczywistości liczba członków była daleko niższa, głównie na skutek zgonów wielu osób, co tak wyraźnie zaznaczyło się na przełomie XIX i XX stulecia.

Przystępujący do Instytucji „Czci i Chleba” dobrowolnie zobowiązywali się płacić corocznie podatek, zwany narodowym, w zadeklarowanej wysokości, jednorazowo lub ratalnie. Wysokość podatku mogła ulec zmianie. Deklarowano różne kwoty. Od symbolicznego jednego czy kilku franków (takie sumy wyraźnie dominowały wśród deklarowanych składek) do kilkudziesięciu. Powyżej 100 franków wpływy były rzadkie i pochodziły głównie z kraju, od osób ze środowisk ziemiańskich i inteligenckich.

Z każdym rokiem rosły wpływy z podatku narodowego. Już na przełomie 1862/63 r. emigranci wpłacili na rzecz Instytucji prawie 18 tysięcy franków. Dochody szybko rosły w następstwie wzrastającej liczby zapisów wieczystych członków, a także dzięki odsetkom od Funduszu Żelaznego. W 1867 r. fundusz ten przekroczył sumę 100 tysięcy franków. Od końca lat sześćdziesiątych wpływy z Funduszu Żelaznego stanowiły główne źródło dochodów Instytucji „Czci i Chleba”. Pomnażały je znacznie od ostatniej ćwierci XIX stulecia oddane do

dyspozycji Instytutu „Czci i Chleba” fundusze: Klaudii z Potockich Działyńskiej, Wacława Mańkowskiego, Józefa Kasparka, tzw. Funduszu Rumuńskiego (część kapitału zebranego na szkołę polską w Jassach) oraz pułkownika Zabłockiego.

Zgromadzone przez Instytucję „Czci i Chleba” fundusze, z czasem bardzo znaczne, przeznaczone były w formie pensji emerytalnej dla weteranów powstań narodowych, nie tylko dla żyjących z dala od kraju, często w samotności, lecz i dla tych pod zaborami czy też wdów po nich. Z włączonych do Instytucji „Czci i Chleba” funduszy – w myśl intencji założycieli – udzielano zapomóg dla sierot polskich, dla dziewcząt i chłopców uczących się rzemiosła, na pomoc stypendialną dla młodzieży z emigracji i kraju, „polskiego lub rusińskiego pochodzenia”, oraz dla młodszych pracowników naukowych Wydziału Medycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego dla odbycia staży naukowych w znanych ośrodkach uniwersyteckich we Francji.

Po siedemdziesięciu latach aktywnej działalności na emigracji Instytucja „Czci i Chleba” przestała istnieć. W 1932 r. jej aktywa zostały przekazane za pośrednictwem ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Paryżu władzom niepodległej Polski. Zamknęły się one sumą 80 tysięcy ówczesnych franków francuskich. Było to spełnienie woli założycieli Instytucji „Czci i Chleba”⁵. W ten sposób zakończyła się wielka chrześcijańska i braterska akcja emigracji polskiej.

Cyprian Norwid złożył akces do Instytucji „Czci i Chleba” 7 marca 1867 r. Zachowana do dziś jego deklaracja jest oryginałem, bardzo dobrze zachowanym (il. 1). Blankiet deklaracji o wymiarach 28 × 20,5 cm wydrukowany został na białym papierze w Paryżu, w drukarni Louisa Martinet, mieszczącej się przy ulicy Mignon 2.

Deklaracja Norwida została zapisana pod numerem 1259, kolejnym w ewidencji. Numer dopisany został inną ręką, prawdopodobnie ręką sekretarza Karola Królikowskiego. Norwid, jak wynika z jego własnoręcznej adnotacji, zadeklarował na rzecz Instytucji „Czci i Chleba” składkę w wysokości 12 franków,

⁵ Rada Nadzorcza Instytucji „Czci i Chleba” na posiedzeniu w dniu 27 stycznia 1867 r., dążąc do zabezpieczenia własności narodowej, jaką stanowiły zebrane sumy, podjęła uchwałę: „[...] skapitalizowany podatek i walory kupowane z funduszu żelaznego mają być kiedyś oddane Rządowi Niepodległej Polski, z zastrzeżeniem ubezpieczenia ich na odpowiednich funduszach lub dobrach narodowych, a dochód od nich przeznaczony jedynie na korzyść weteranów, którzy w obronie kraju polskiego położyli zastugi i za przelaną krew i odniesione rany sprawiedliwie mogą domagać się tego, co za dawnej Rzeczypospolitej naszej nazywano «panis bene merentium», przeto zgodnie z przedstawieniem samego Wydziału Rada Nadzorcza dziś i na zawsze wzbrania się i zaprzecza oddania, powierzenia lub użycia zebranych lub zebrać się jeszcze mogących funduszy komu innemu, jak tylko Rządowi Niepodległej Polski i to pod warunkiem dopiero wspomnianym. Tułacze, bracia nasi, zapracowany grosz składają jako czystą i świętą ofiarę na ołtarzu Ojczyzny, którą pragną jej służyć jeszcze i poza grobem, powierzają go straży i opiece naszej, przeto my nawzajem wkładamy na następców naszych obowiązek sumienny dopełnienia ich woli, a ich najpierwszych powinności”.

w porównaniu z innymi znaczną, płatną w ratach półrocznych⁶. Jednocześnie na deklaracji Norwid podał swój aktualny paryski adres: rue Lallier 3. Ulica ta znajdowała się w IX dzielnicy Paryża i dochodziła do Boulevard Rochecouart⁷. Deklaracja Norwida przesłana została na adres prywatny sekretarza Instytucji „Czci i Chleba” Karola Królikowskiego: 20, rue de Seine, Paris. Nadana została, o czym świadczy stempel pocztowy, 6 marca 1867 r. na poczcie przy ulicy S. Lazare.

Z posiadanych przez nas materiałów źródłowych (zob. il. 2–4) wiadomo, że Norwid zadeklarowaną na 1867 rok kwotę uścił zgodnie z deklaracją w dwóch ratach. Potwierdzają to dane zawarte w wykazach wpłacanych sum w poszczególnych latach na rzecz Instytucji „Czci i Chleba”⁸.

Od 1868 r. nie spotykamy już w tych wykazach nazwiska Norwida. Prawdopodobnie trudna sytuacja finansowa poety spowodowała, że nie był on w stanie wpłacać corocznie deklarowanej kwoty.

⁶ Biblioteka Polska w Paryżu (dalej: BPwP), rkps 713: Deklaracje członków Stowarzyszenia Podatkowego Emigracji Polskiej z lat 1864–1918, k. 386.

⁷ *Guide indicateur des rues de Paris...* [B. r. w.]; B. Stéphane. *Le dictionnaire des noms de rues*. [Paris] 1977 s. 364.

⁸ BPwP, rkps 670: Lista ogólna deklarujących coroczny podatek narodowy z roku 1862, 1863, 1864–1876, k. 39; rkps 671: Lista ogólna deklarujących podatek 1865–1874, k. 126; rkps 681: Księga podatkowa 1862–1869, k. 156.

286

Nr. 1259

Kwartalnik
Polski



Kwartalnik
Polski

DEKLARACJA

Oświadczam się niniejszem opłacać corocznie
Podatku Narodowego do Kasy Stowarzyszenia Fran-
ków *dwadzieścia M. 12.*
w ratach,

Zastrzegam sobie zmiany tej deklaracji, w razie
zmiany się mogącej mojej działalności pozycy.

1867. 7. 20

*w ratach, w których jednorazowo to jest
w ciągu pierwszego półroczu roku 1867
i które w ciągu drugiego.*

zobacz w liście perenne
Cyprjan. Kunil Norwid.
zobacz w liście N. 3.



W. B. — Na tej stronie drukowanej w drukarni „Czci i Chleba” w Paryżu, 1778, 1867
wydrukowana została podług wzoru i kłopotu z drukarni „Czci i Chleba”

Copyright — 1867 — by „Czci i Chleba”, 1778, 1867

PARIS

50, rue de Seine

M. Charles Brocheux



1. Deklaracja C. Norwida przystąpienia do Instytucji „Czci i Chleba” w Paryżu z 7 marca 1867 r. Biblioteka Polska w Paryżu (dalej: BPWP), Instytucja „Czci i Chleba”, rkps 713, k. 386.

Nr. 1259. Emigracja Polska. Stowarzyszenie Podatkowe.

DEKLARACYA

Obowiązuję się niniejszem opłacać corocznie Podatku Narodowego do Kassy Stowarzyszenia Franków *dwanaście N: 12. w ratach, natury jednorazowej to jest: w ciągu pierwszej połowy roku sześć fr. i tyleż w ciągu drugiej.*

Zastrzegam sobie zmianę tej deklaracji, wedle zmienić się mogącej mojej dzisiejszej pozycji.

dnia 1867. *Marca*

zostaję z głębokim poważaniem

Cyprjan, Kamil Norwid

rue Lallier N. 3.

N.B. – Na tej samej Deklaracji może podpisać i więcej osób, byle każda wymieniła obok podpisu swego i kwotę na siebie nałożoną.

Paryż – Drukarnia L. Martinet, ulica Mignon, 2.

[Na odwrocie:] Mr Charles Krolikowski, 20, rue de Seine, Paris

[Stempel pocztowy:] Paris, 6 mars, R. St. Lazare

Przygotowując publikację do druku, wydawcy przyjęli jako zasadę przedrukowanie jej bez zmian, przy czym tekst napisany ręką Norwida zaznaczono kursywą.

Nr	Nazwa	Remarq	1862	1863	1874	1875
			Debit	Credit	Debit	Credit
160	Wieloletni...	50 1000
161	...	50 1000
163	...	18 1000
164	...	18 1000
171	...	130 1000
179	...	9 1000
213	...	9 1000
214	...	5 1000
215	...	5 1000
216	...	6 1000
217	...	12 1000
218	...	12 1000
219	...	12 1000
220	...	12 1000
221	...	12 1000
222	...	12 1000
223	...	12 1000
224	...	12 1000
225	...	12 1000
226	...	12 1000
227	...	12 1000
228	...	12 1000
229	...	12 1000
230	...	12 1000
231	...	12 1000
232	...	12 1000
233	...	12 1000
234	...	12 1000
235	...	12 1000
236	...	12 1000
237	...	12 1000
238	...	12 1000
239	...	12 1000
240	...	12 1000
241	...	12 1000
242	...	12 1000
243	...	12 1000
244	...	12 1000
245	...	12 1000
246	...	12 1000
247	...	12 1000
248	...	12 1000
249	...	12 1000
250	...	12 1000
251	...	12 1000
252	...	12 1000
253	...	12 1000
254	...	12 1000
255	...	12 1000
256	...	12 1000
257	...	12 1000
258	...	12 1000
259	...	12 1000
260	...	12 1000
261	...	12 1000
262	...	12 1000
263	...	12 1000
264	...	12 1000
265	...	12 1000
266	...	12 1000
267	...	12 1000
268	...	12 1000
269	...	12 1000
270	...	12 1000
271	...	12 1000
272	...	12 1000
273	...	12 1000
274	...	12 1000
275	...	12 1000
276	...	12 1000
277	...	12 1000
278	...	12 1000
279	...	12 1000
280	...	12 1000
281	...	12 1000
282	...	12 1000
283	...	12 1000
284	...	12 1000
285	...	12 1000
286	...	12 1000
287	...	12 1000
288	...	12 1000
289	...	12 1000
290	...	12 1000
291	...	12 1000
292	...	12 1000
293	...	12 1000
294	...	12 1000
295	...	12 1000
296	...	12 1000
297	...	12 1000
298	...	12 1000
299	...	12 1000
300	...	12 1000

2. Lista ogólna deklarujących coroczny podatek narodowy z lat: 1862, 1863, 1864-1876.
BPwP. Instytucja „Czci i Chleba”, rkps 670, k. 39.

BIBLIOTEKA POLSKA
621 176
PRINTED

Il. 3

Biblioteka Polska w Paryżu, Instytucja
"Czci i Chleba", rkps 671, k. 126

Numer	Tytuł	Wolumen	Lata			
			1865	1866	1867	1868
1251	Dunin władztw	10			17 50	
1252	Gawronski Ludwin	10			10 50	
1253	Sierminski Lyzymund	10			10 50 60 50	60 10
1254	Sierminski władztw	10			10 50 40 50	60 10
1255	Łoplański Napoleon	10			10 50 30 50 40 50	60 10
1256	Winiarski władztw	10			10 50 40 50	40 10
1257	Świątkowski władztw	5			10 50 40 50	30 20 60 10
1258	Pietrowski Aleksander	20			10 50 30 50	40 10
1259	Norwid Cyprian Karol w. 11. 1822 w Warszawie	12 12	1822	1828	1828	1828
1260	Łozawski władztw	6				

3. Lista ogólna deklarujących podatki w latach 1865-1874. BPwP. Instytucja „Czci i Chleba”, rkps 671, k. 126.

1867



196	Duchanowski Andr.	2405	2335	6	121
197	Pobitinski Janp.			5	127
198	Stanyński Nowic			9	121
199	Srobnowski Ludwik			12	121
200	Czajowski Cyprian			12	121
201	Krysiński Jan			20	121
202	Kapliński Leon			5	121
203	Korabinskiy.			2	121
204	Karpuch			2	127
205	Kaliski Bohdan			30	121
206	Beckowski H.	3			121
207	Breckowski Michal			2	121
208	Slateri solak			50	121
209	Polyski Karol			6	121
210	T.B.	20			127
211	Stanislawowski	100			121
212	Kierzkowski Ferdyn.	20			121
213	Ostaszewicz			20	121
214	St. Stan. syn.			10	121
215	St. Julian.			10	121
216	Sieckowski Andr.			5	121
217	Salykowski To.			5	127
218	Wolczyński ¹⁸⁶² ₁₈₆₂	16			121
219	Sodolski Antoni	6			121
220	Polinski Tade.			30	121
221	Pieracki K.			2	121
222	Gordaniowski Fran.	6			121
223	Nowicki Karol			6	127
224	Krzyżalski	45		15	121
225	Siatkowski			10	121
226	St. syn.			5	121
227	Zawadzki solak			3	121
228	Kryżkowski Jan			5	121
229	Jaworski			10	121
230	Falkowski Stan.			5	121

2621 . 2655